

УДК 141.7

ТУРЕНКО ОЛЕГ,

доктор філософських наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін,
Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг

КОНСЕРВАТИВНИЙ КОНЦЕПТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА

У статті розкрито природу й фактори існування *nation state* в доктрині Х. Ортеги-і-Гассета. Показано, що мислитель розумів національну державу як політичну одиницю, яка легітимізує ідею соціального порядку і є почином громадського саморозвитку кожного індивіда. Перевагами такої держави є плебісцитний характер, висока соціальна еластичність, консолідація еліт із суспільними верствами, повага до громадян та усталеного способу життя.

Ключові слова: консерватизм; національна держава; нація; уявлення; еліти; соціальна еластичність; плебісцит; демократія.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Декларація прав людини і громадянина затвердила в європейській ідентичності модерну відзнаку політичної легітимності - суверенітет нації. Цей регулятивний постулат трансформував попередній смисл і форму держави, заповнюючи її сподіванням демократичного визволення особистості. Відтоді нація почала усвідомлюватися вирішальним компонентом політичних і соціальних зв'язків, а національна держава (*nation state*) - витвором нації, символом її історичної спроможності, що піднялася над фатальною випадковістю. Так, в епоху модерна національна держава постала як політичне тіло нації, як її вища фаза розвитку.

Сьогодні, під впливом глобалізаційних процесів національна держава увійшла в кризовий стан, який, на думку ряду вчених (Е. Тоффлер, А. Негрі, Р. Робертсон та інші), приведе цю державницьку форму до "політичної смерті". Таке гіпертрофоване судження є недооцінкою природи національної держави, її можливості трансформуватися в іншу, більш досконалу якість. Інша річ молоді національні держави пострадянського простору, над якими постійно нависає згубна тінь метрополії. Природа новостворених держав відрізняється від знаних взірців, вони виникли "як форма адаптації до західних впливів, а не як результат автохтонного розвитку" [1, с. 5], а тому потребують докорінної перебудови. Цьому процесу заважає безліч чинників - радикальний індивідуалізм, мультикультурне переконання, що "національне" несе в собі суто провінційний характер, незрілість еліт тощо. Утім, вихідним чинником трансформації національної держави є викривлене уявлення про сутність *nation state*, про її корінні засади й фактори існування. Щоб виправити стан речей, слід провести філософську розвідку існуючих концептів національної держави. Таке дослідження слід розпочинати з консервативної теорії, адже саме ця ідеологія, на думку Л. Донскіса, є "критичним відображенням сучасності й критикою різних світових сценаріїв раціоналізації й модернізації" [2, с. 144]. Також мусимо зазначити, що дослідження взаємозв'язку консерватизму й націоналізму, ідеологій, що первісно були протилежними полюсами, а надалі теоретично вплинули один на одного, дає певні засоби спротиву проти різного роду партиципаций, радикальної нетерпимості, імперських стереотипів тощо.

Концепт національної держави є предметом вивчення Я. Білика, П. П. Гайдено, П. С. Галана, А. Б. Зікєвої, С. Корнєва, Т. Кушерець, Ф. В. Лазарева, Х. Маріаса, О. М. Портнова, В. Табачковського та інших дослідників.

Значну увагу вивченню проблеми національної держави приділяв іспанський філософ і соціолог Хосе Ортега-і-Гассет, для якого єдність держави, у першу чергу, передбачає налагодження тісного зв'язку між її складниками - етнічними та політичними групами. Розглядаючи процес формування європейських націй, Х. Ортега-і-Гассет виділяє три етапи: 1) об'єднання етнічних груп, найбільш близьких лінгвістично та географічно; 2) внутрішня консолідація; 3) міцна держава.

Метою статті є розкриття природи й факторів існування *nation state* у доктрині Х. Ортеги-і-Гассета.

Виклад основного матеріалу. З'ясовуючи вихідне поняття - нація - Х. Ортега-і-Гассет дає два визначення. Щодо першого, так само як і Е. Дюркгейм, зауважує, що це поняття не підлягає точному визначенню. А щодо другого, то, вірний теорії еліт, він проголошує, що нація - "це зорганізована людська маса, упорядкована меншиною добірних індивідів" [3, с. 171]. Поруч із цим, мадридець формулює принципи її генези, стверджуючи, що, відповідно до ознакою нації є спільне минуле. Як прихильник конструктивістського підходу формування нації, мислитель наголошує, що, перш ніж створити спільне минуле, народ мусив вимряти націю, "прагнути до неї, проектувати її. Щоб існувала нація, досить того, щоб вона сама себе запроєтувала" [4, с. 128]. Таким чином, формування нації випереджає імажинативний (уявний) проект, національний міф, який загартовує свідомість і спрямовує спільноти до створення "справді гарних речей" [5, с. 137]. Національний міф і національна ідея, проголошує філософ, складають вихідні вірування й переконання спільноти, формуючи її уклад життя. Вони є вирішальним фактором зміни історії людства [6, с. 437].

Початком самобутності національних міфів, унікальних укладів життя європейських націй дослідник називає добу Раннього Середньовіччя [7, с. 260], епоху традиціоналізму, де нації зорганізуються й набирають сили [8, с. 374]. Саме в середньовіччі етнічні еліти забезпечили народи новими віруваннями, принципами консолідації, які в подальшому лягли в основу національного державотворення. Спираючись на історичні приклади,

мислитель виводить одну з державотворчих аксіом - народ творить державу завдяки проекту спільної співпраці, змушуючи групи різного походження до консолідованого співжиття. Державотворення є плодом вільної уяви народу - форма держави та її розвиток співвимірні ідеальній уяві його творців. Утім, не кожен народ, а тільки зрілий здатен творчо переосмислити колишній укладений стиль життя, сформувати нові уявлення й на цій базі побудувати невідому раніше форму держави [4, с. 114].

Отже, будь-яка держава, у теорії Х. Ортеги-і-Гассета, є наслідком історичної творчості й сучасною наснагою народу. Установлена держава - це плід людської творчості, історично винайдений спільнотою. Держава спирається на певні чесноти та передумови, які вчора існували в людях, але завтра можуть піти з димом [Там само, с. 88]. Таким чином, оформлена держава - це наслідок попередніх творчих змагань деякого народу, це затверджений стиль життя спільноти, що протистоїть примхам часу.

Наступною ознакою нації є її вік. Х. Ортега-і-Гассет зазначає, що під цим поняттям він зрозуміє не скільки біологічний стан організму, скільки заданий спосіб життя народу [7, с. 263]. Нації мають різний віковий термін - у своїй генезі не кожна нація досягає стану довершеності. Отже, мадридець поділяє нації на зрілі й неповнолітні. Перші виступають творцями креативних уявлень і всесвітньої історії. Другі бундуються й імітують велич ідей, перевертають з ніг на голову досягнення перших і творять низькі різновиди "націоналізмів". У своїй суті неповнолітні нації перебувають у передісторії і є народом-масою, що стверджує як вищу цінність святу простоту й право не визнавати інші, обтяжливі для їхнього мислення, складні імперативи та уявлення [4, с. 98]. Як приклад молодого народу автор "Бунту мас" називає Росію [Там само, с. 101]. Та одночасно зауважує, що з історичної точки зору, нація ніколи не буває "готовою". Вона "завжди або росте, або занепадає. Третього не дано. Нація або набуває прихильників, або втрачає їх, залежно від того, чи має держава на цей момент смислоттєве завдання [Там само, с. 129]. Таку ж властивість має і держава. Вона не є "чимсь матеріальним, нерухомим, даним і обмеженим. Вона - чистий динамізм, воля робити щось спільно, і завдяки тому державна ідея не обмежена ніякими фізичними кордонами" [Там само, с. 120]. Держава - це постійне утримання рівноваги між статикою і динамікою, стан історичної рівноваги і стабільності [Там само, с. 113].

Ключовою ознакою нації в роздумах Ортеги є Рена нова теза, що нація - це "щоденний плебісцит". Мадридець має на увазі постійне громадянське підтвердження соціокультурної та політичної єдності нації, свідчення нескінченного поновлення суспільного договору. Дія, що затверджує політичну спільність вільних і рівних громадян. "Daily plebiscite" - це активна й динамічна реальність, напружене національне життя, яке завдяки залученню більшості індивідів, забезпечує єднання нації. Єднання, що потребує великих спонукальних діянь і максимальної віддачі від усіх, - дисципліни і "соціальної еластичності" [8, с. 157].

"Щоденний плебісцит" виконує головну інтеграційну функцію. На думку Ортеги, "...ані кров, ані мова не творять національної держави; це радше сама національна держава вирівнює первісні різниці червоних тілець крові й артикульованих звуків. І це завжди було так. Дуже рідко, щоб не сказати ніколи, держава поставала з попередньої спільності крові та мови... всяка мовна єдність, що охоплює ширшу територію, майже завжди є продуктом попереднього політично-

го об'єднання" [4, с. 122]. Таким чином, для іспанського філософа "держава-нація" є історичною формацією плебісцитного характеру. Саме процес індивідуального плебісциту дозволяє виявити внутрішнє єство нації: проект побудови вільного співжиття спільними зусиллями, відданість кожного захоплюючому, демократичному по суті, проекту. Ця загальна відданість, зауважує мислитель, "породжує внутрішню міць, що відрізняє національну державу від усіх античних, у яких єдність досягається й утримується зовнішнім тиском держави на розбіжні групи, тоді як тут сила держави зростається із спонтанної та глибокої солідарності між "підданими" [Там само, с. 129].

Коментуючи значення крові й мови в процесі формування національної держави, Х. Ортега-і-Гассет обґрунтовує, що ці атрибути модерних націй є наслідком державного об'єднання. Мовна і кровна спорідненість не були причиною державотворення, а навпаки, змінювались завдяки підкоренню і природній асиміляції народів [Там само, с. 122]. В історичному сенсі нації є мішаниною різних етносів - коли одне плем'я поєднується з іншим, утворюючи "область". Такий подвійний хід націогенези й державотворення є історичною закономірністю - прагненням народу до інтеграції. У цьому процесі, помічає мислитель, "...діють дві засади: одна мінлива й завжди переборювана - плем'я, область, князівство, королівство зі своєю мовою чи діалектом; а друга постійна, яка вільно перескакує через усі ці межі й вимагає єдності там, де перша бачила тільки корінну суперечності" [Там само].

Що ж до "природних кордонів" розвитку національної держави, то, на думку мислителя, це поняття недостатньо окреслене. Це річ відносна. Це поняття несе ознаку географічної містики. Бо за ним приховується прагнення завершити динаміку розвитку самої нації й метафізично закріпити її за певною територією. Справді, історичний досвід Франції й Іспанії вказує, що ці держави не мають остаточно визначеного "природного кордону" й починали свою історичну ходу з дрібних територій, котрі то збільшувалися, то зменшувалися. В історичному сенсі кордони частіше заважали експансії народу. Їх поширення залежить від господарських і військових засобів доби [Там само, с. 124]. До цього Ортега додає, що "кордони служили на те, щоб консолідувати вже досягнене державне об'єднання. Отже, вони не були початком нації; навпаки, спочатку вони були перешкодою, а потім, коли вже були подолані, стали матеріальною гарантією єдності" [Там само]. Те саме стосується поняття "раса" і "мова", адже "не спільність однієї чи другої створили націю, а навпаки, національна держава завжди зустрічала у своєму прагненні до об'єднання багато рас і багато мов, які ставали їй на заваді. Лише після того, як цю перешкоду усунуто, постала відносна єдність раси й мови, які у свою чергу допомагали консолідувати єдність" [Там само]. На завершення Ортега робить висновок: "Треба шукати секрет успіху національної держави в її своєрідному дусі, в її планах, політиці, а не в сторонніх засадах біологічного чи географічного характеру" [Там само].

Утім, мадридець не занижує ознак нації. Для нього це історичне підґрунтя, яке обов'язково слід урахувати в процесі державотворення. Адже від їх гармонійної співучасті, солідарності інтересів представників нації і громадян залежить розквіт національної держави. "Нація в тому розумінні, як це слово вживається на Заході вже понад сторіччя, є єдністю державної влади й колективності, якою вона править" [Там само, с. 125].

Формотвірний процес європейських націй, на переконання автора "Бунту мас", проходив три фази. Пер-

ша: територіальні, етнічні й мовні групи починають спонтанний процес злиття в політичну й моральну спільноту. Друга - визначається як період замикання народу у своєї державі й одночасно період консолідації. У ньому народ замикається у своєї державі, а інші народи поза новою державою вважаються за чужинців і ворогів. Це період, коли національний процес набирає виняткового характеру. Утім, під час протистояння з іншими останні поступово зводяться і, зрештою, стають однорідними народами, які усвідомлюються в динамічній дихотомії "свої-чужі". Третя фаза державної консолідації настає разом з актуалізацією ідеї об'єднання з народами, з якими до того були ворогами. У цю добу формується й росте переконання, що народи морально й економічно споріднені, а тому мусять разом творити національне коло супроти інших, більш віддалених і ще більш чужих груп [Там само, с. 130-131].

Так, через три фази формування національної держави західні нації дійшли до часу, коли Європа може стати їхньою національною ідеєю - робить висновок Ортега. І додає, що в цілому європейці не можуть жити, коли перед ними не стоїть велике спільне консолідуюче завдання. Коли цього завдання бракує, вони підупадають, кволіють [Там само, с. 134].

Національній державі передують держави-міста і територіальна держава. Якщо, помічає філософ, ідея "держави-міста" (античні взірці) видавалась дуже чіткою, то територіальний тип держави (що розпочав свою ходу з виходу на історичну арену галлів і германців) залишається суперечливим і незрілим. В останньому випадку дослідник помічає, що, хоч Цезарь і Тацит і визначили територіальний тип держави як *civitas, gens, patio*, її сенс і дійсність не співпадали з означеними термінами. Об'єднання германців не були ані громадськими об'єднаннями античності, ані державами із закріпленими теренами, не були вони й етнічними спільнотами - *gentes, nationes*. На історичній арені територіальні держави з'являються як спілки неспоріднених груп [4, с. 121]. І далі продовжує, що територіальна держава є політичною формою об'єднання незрілих народів, уява яких була блідюю, а реалізація спонтанною. Утім, на думку Ортеги, саме цей тип держави стає підґрунтям більш довшої форми - національної держави.

В ідеалі національна держава - це спільність, що новою уявою, солідарними діями, соціальною еластичністю переборолла традиційно статичну фатальність і спрямовує себе в майбутнє. Вона є політичним принципом, який наближається до чистої ідеї держави, а не античним "містом" чи "державою-плем'ям", що побудовані на кривій спорідненості. Одночасно із цим у модерній формі держави, в її національній ідеї є обтяжливий зв'язок "...з минулим, з територією, з расою; але в ній завжди триумфує чистий принцип людського об'єднання навколо зважливої програми майбутнього [Там само, с. 128]. Отже, єство національної держави в теорії Х. Ортеги-і-Гассета має певну дуальність - усвідомлена й здобута єдність, яку вона вже досягнула, і ширша єдність, до якої вона прагне [Там само, с. 121].

Ортега пояснює, що соціальна еластичність спирається на прагнення й мистецтво всіх суспільних верств до тісної співпраці й розвитку демократичних засад. На його думку, єдність є "...переважно поєднанням різних етнічних чи політичних спільнот, але не тільки. Зі зростанням національного тіла та ускладненням його потреб започатковується розподіл у соціальних функціях, а відтак - в органах, що їх здійснюють. В унітарному суспільстві виникають і розростаються вміщені в ньому маленькі світи, кожен зі своєю особливою атмосферою, зі своїми принципами, інтересами й різними чуттєвими

та ідеологічними звичаями... Загалом процес уніфікації, в якому зорганізовується велике суспільство, несе контрапункт розподільчого процесу, що поділяє суспільство на класи, професійні групи, заняття, корпорації... Національне здоров'я залежить від усвідомлення кожного з цих класів і цехів, що вони лише невід'ємні частини, члени одного суспільного тіла. Зовсім не обов'язково та й не треба, аби частини соціального цілого збігалися у своїх бажаннях та судженнях; обов'язково й важливо, щоб кожна якомога краще знала, чим живуть інші [3, с. 156, 158].

Соціальна еластичність зрілої нації також полягає в різноманітних типах соціальної довшої. Окрім видатних мудреців та митців, уважає мислитель, "потрібні і зразковий вояк, і досконалий промисловець, і взірцевий робітник, і навіть світовий геній. Так само, якщо не більше, нація потребує видатних жінок. Тривала відсутність деяких із цих кардинальних типів довшої вресі-решт піде на користь віковому розвитку національного життя... необхідно, щоб у народі завжди були обдаровані індивіди" [Там само, с. 182]. Якщо ж нація втрачає соціальну еластичність, то вона, як, наприклад, сучасна Ортезі Іспанія, утрачає свою якість і стає "рядом непроникних переділів" де кожний стан перебуває в "герметично замкнутому" просторі [Там само, с. 158], де панує аристофобія і ненависть до кращих. Інша загроза для національної держави - бунт мас, під впливом якої будь-яка нація деморалізується.

Висновки

Підсумовуючи, мусимо зазначити, що Ортегова інтерпретація *nation state* є метафізичною потугою та єдністю минулого і майбутнього, традицією (стилем життя) і новою консолідуючою метою-ідеєю, сплавом демократичних інститутів і підсвідомого поклику крові, землі, мови зрілої нації. Як інструмент нації, національна держава є політичною одиницею, яка легітимізує ідею соціального порядку і є почином громадського саморозвитку народу й особистості. Демократичний характер *nation state* є її обов'язковою перевагою - вона надає окремому індивіду реальні підстави й цінності гармонічно протистояти колективному пригніченню.

Одночасно з цим національна держава є результатом інтеграції народів на новій історичній фазі розвитку, вольового акту еліт, які й визначають ідею-гасло і трансформують його в державницьку форму залежно від "викликів" світу, можливостей самого народу. Цей креативний процес неможливий без високого рівня соціальної еластичності, без тісної консолідації еліт із суспільними верствами, без демократичних засад співпраці, які разом зберігають уявно символічну й реально інституційну єдність політичного тіла нації і є запорукою дихотомії *nation state* - її динаміки та статичності. Так, концепт національної держави мадридця передбачає громадську злагоду з ідеєю суверенного політичного тіла, яке відстоює свободу й поважає інтереси й укладений стиль життя. У цілому ж концепт національної держави Х. Ортеги-і-Гассета має ліберально-консервативні ознаки. Вона є результатом історичної ходи зрілої нації, компромісом прав особи, волі і здатності еліт до творення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козловець М. А. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації : [монографія] / М. А. Козловець, Н. М. Ковтун. - К. : ПАРАПАН, 2010. - 348 с.
2. Донскіс Л. Влада та уява. Студії з питань політики та літератури / Леонідас Донскіс. - К. : Спадщина, 2012. - 280 с.
3. Ортега-і-Гассет Х. Безхребетна Іспанія / Х. Ортега-і-

Гассет // Вибрані твори / [перекл. з ісп. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко]. - К. : Основи, 1994. - 420 с.

4. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас / Х. Ортега-і-Гассет // Вибрані твори / [перекл. з ісп. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко]. - К. : Основи, 1994. - 420 с.

5. Ортега-і-Гассет Х. Роздуми про Дона Кіхота / Хосе Ортега-і-Гассет. - К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. - 216 с.

6. Ортега-і-Гассет Х. Человек и люди / Х. Ортега-і-Гассет // Избранные труды / [пер. с исп.]; [сост., предисл. и общ.

ред. А. М. Руткевича]. - М. : Изд-во "Весь Мир", 1997. - С. 480-697.

7. Ортега-і-Гассет Х. Вокруг Галилея / Х. Ортега-і-Гассет // Избранные труды / [пер. с исп.]; [сост., предисл. и общ. ред. А. М. Руткевича]. - М. : Изд-во "Весь Мир", 1997. - С. 233-403.

8. Ортега-і-Гассет Х. Занепад революцій / Х. Ортега-і-Гассет // Вибрані твори / [перекл. з ісп. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко]. - К. : Основи, 1994. - 420 с.

Туренко Олег,

*доктор філософських наук, доцент кафедри общеправових дисциплін,
Донецький юридический институт МВС України, г. Кривий Ріг*

КОНСЕРВАТИВНЫЙ КОНЦЕПТ НАЦИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА Х. ОРТЕГИ-И-ГАССЕТА

В статье раскрыта природа и факторы существования *nation state* в доктрине Х. Ортеги-и-Гассета. Показано, что мыслитель понимал национальное государство как политическую единицу, которая легитимирует идею общественного порядка и является залогом общественного саморазвития каждого индивида. Преимуществами такого государства является плебисцитный характер, высокая социальная эластичность, консолидация элит с общественными слоями, уважение к гражданам и устойчивому образу жизни.

Ключевые слова: консерватизм; национальное государство; нация; представление; элиты; социальная эластичность; плебисцит; демократия.

Turenko Oleh,

*Doctor of Philosophy, Assistant of the General Legal Discipliner Department,
Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affair of Ukraine, Kryvyi Rig*

CONSERVATIVE CONCEPT OF THE NATIONAL STATE H. ORTEGA Y GASSET

The nature and factors of the existence of the nation-state in the doctrine of H. Ortega y Gasset are revealed. Ortehovoyi in interpreting the nation-state is a metaphysical strength and unity of past and future, tradition (lifestyle) and consolidating new purpose-idea alloy democratic institutions and subconscious zovu blood, land, language, mature nation. As an instrument of the nation, the nation state is a political entity that legitimizes the idea of social order and public self is an initiative of the people and personality. The democratic nature of the nation-state is its indispensable advantage - it gives real grounds separate individual and values harmonious collective resist oppression.

Simultaneously, the nation state is the result of (violent or peaceful) integration of peoples to new historical stage of development, volitional act elite, which determine the call-idea and transform it into a state-based form of "call" world capabilities of the people. This creative process is not possible without a high level of social elasticity without close consolidate elites with public miles, without the democratic principles of cooperation, which together store representations, symbolic and real-institutional unity of the body politic of the nation, and is the key to the dichotomy of nation-state - its dynamics and statics. Thus, the concept of nation-state process of reconciliation Madrid provides citizens with the idea of a sovereign political body which defends freedom and respects their interests and concluded lifestyle.

Thus, the concept of the nation state H. Ortega y Gasset is the liberal-conservative trait. It is presented as a result of historical passages mature nation and a compromise individual rights of the person will and ability of elites.

Keywords: conservatism; national state; nation; representation; elites; social elasticity; plebiscite; democracy.

REFERENCES

1. Kozlovets, M.A. & Kovtun, N.M. (2010), National Identity of Ukraine under globalization, *PARAPAN*, Kyiv, 348 p. (ukr).
2. Donskis, Leonidas (2012), Power and imagination. Studies on policy and literature [transl.], *Spadschina*, Kyiv, 280 p. (ukr).
3. Ortega y Gasset, José (1994), Invertebrate Spain, *Eelection works*, [transl.], *Osnovy*, Kyiv, 140-195 (ukr).
4. Ortega y Gasset, José (1994), Mass revolt, *Eelection works*, [transl.], *Osnovy*, Kyiv, 15-139 (ukr).
5. Ortega y Gasset, José (2012), Reflections on Don Quixote, [transl.], *Dukh i Litera*, Kyiv, 216 p. (ukr).
6. Ortega y Gasset, José (1997), Man and people, *Proceedings Favorites Shows*, [transl.], Publishing «Ves Mir», 480-697 (rus).
7. Ortega y Gasset, José (1997), Around Galileo Proceedings Favorites Shows, [transl.], Publishing «Ves Mir», 233-403 (rus).
8. Ortega y Gasset, José (1994), Decline revolutions, *Eelection works*, [transl.], *Osnovy*, Kyiv, 370-390 (ukr).

© Туренко Олег

Надійшла до редакції 13.06.2017